

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל

Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר

רח' הנוויות 31, הרצליה, 4672630

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 09-9579540 פקס: 054-4436366

www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

בנק איגוד סניף 079 חשבון 2167/89

גליון 187 ספטמבר 2022 אלול תשפ"ב-תשרי תשפ"ג

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

"העיר שלהם"

עשרות ואולי מאות ספרי זיכרונות, בשפות שונות, כתבו יהודי קרקוב שניצלו מהתופת. רוב הכותבים משתפים אותנו בעיקר בקורותיהם בפרק הזמן מפרוץ מלחמה העולם השנייה ועד שחרורם, תקופה שנמשכה כחמש שנים, אך הייתה לתקופת חיים שלמה בפני עצמה. באחדים מהספרים מתארים הכותבים בפתח הדברים ובקצרה, גם את הבית והאווירה של לפני המלחמה, ולעיתים הם מסיימים את התיעוד בתיאור החיים החדשים שנבנו לאחר המלחמה. השואה ומלחמת העולם השנייה כמוקד הסיפור הם בחירה מובנת, אך בה במידה זו בחירה שמסתירה במקצת את החיים שהיו לפני המלחמה.

יוצא מן הכלל הזה הוא הספר "העיר שלהם" (בפולנית: Ich Miasto), הספר שמביא תשע-עשרה שיחות עם "קרקובאים" שבנו את חייהם בישראל. הספר נכתב בפולנית על ידי אניס ד. פורדיס ואירק גרין, וראה אור בקרקוב בתחילת שנות האלפיים. ארגון יוצאי קרקוב קיבל רשות לתרגמו לעברית ולהביא את דבריהם של אלה שבנו את חייהם בישראל.

המרואיינים מספרים בהרחבה על משפחתם הגרעינית והמשפחה המורחבת, בתי הספר בהם למדו, החיים החברתיים שלאחר שעות הלימודים בחוגים ובתנועות הנוער, הספרים שקראו, חיי התרבות והפנאי וכמובן - הקניות, המטבח, השבת והחגים. המראיינת מחזירה את גיבוריה לקרקוב שלפני המלחמה, העיר שבה עברה עליהם ילדותם ונעוריהם, אותה עיר שכבר לא קיימת.

קורותיהם של המרואיינים בתקופת השואה מתועדות במשפט לקוני קצרצר המוסר באיזה אופן שרדו: במחנות, בבריחה, בלחימה או על ניירות מזויפים. גם חלקו השני של הראיון שונה מהמקובל; הוא מכיל תיעוד קצר של השחרור והעלייה לישראל ומתמקד בחזרה לעיר הולדתם, בין אם החזרה הפיזית ובין אם הייתה זו חזרה נפשית בלבד. בחלק עולה באופן מובהק הקשר של כולם לעיר אותה נאלצו לעזוב - העיר, שגם אם קיימת פיזית היום, אינה זו שעזבו. בעיר נותרו אמנם הבנינים, הרחובות, הגנים ופארקים, אך הקהילה היהודית הגדולה על עשרות אלפי חברים, זו שהייתה הנשמה הפועמת של העיר שלהם, נעלמה ואיננה לעד.

השקת הספר "העיר שלהם. זכרונות של ישראלים תושבי קרקוב לפני המלחמה"

תקיים ביום ד' כ"ה באלול תשפ"ב, 21 בספטמבר 2022 בשעה 17:30

בתיכון עירוני ה' רחוב בן יהודה 227 תל אביב

במפגש תרצה גב' נעמה גליל מ"יד ושם" על גווניה הרבים של הקהילה היהודית בקרקוב.

במפגש אפשר יהיה לקבל את הספר תמורת תרומה לארגון יוצאי קרקוב.

הסתיים שיפוץ חומת הגטו

שיפוץ נוסף. פרויקט השימור כלל ניקוי הלבנים והחלפת חלקם וחידוש הטיח. את העבודות מימנה עיריית קרקוב בעלות של כ-300,000 זלוטי.

המכונה "החומה הגדולה", שאורכו כ-50 מטר וגובהו המירבי הוא כ-3 מ', שופץ לפני למעלה משני עשורים אך עם הזמן מצבו התדרדר והצריך

הסתיימו עבודות השיפוץ של חלק מחומת הגטו שנמצא בחלק האחורי של מבנה בית הספר ברחוב לימנובסקיגו מספר 60-62. הקטע,

הרשימה המכונה "רשימת שינדלר"

הרשימה המכונה "רשימת שינדלר" שנמצאת ב"יד ושם" הוכנה ב-18.4.1945, מספר ימים לפני השחרור. בארכיון של "יד ושם" נמצא גם מכתב שנכתב על ידי עובדים במפעלי שינדלר, ונוסחו המתורגם מגרמנית מובא, כאן לנוחיותכם. על המכתב חתומים: **יצחק שטרן, ד"ר הילפשטיין וחיים סלפטר.**

"אחים!

אנו, היהודים החתומים מקרקוב, אסירי מחנה הריכוז פלאשוב, עבדנו מאז 1942 בעסקיו של המנהל שינדלר. מאז ששינדלר קיבל לידינו את ניהול העסק, מטרתו הבלעדית הייתה להגן עלינו מפני יישוב מחדש, מה שהיה אומר את החיסול הסופי שלנו.

במשך כל התקופה שבה עבדנו אצל המנהל שינדלר הוא עשה הכל כדי להציל את חייהם של מספר גדול ככל האפשר של יהודים, למרות הקשיים האדירים; במיוחד בתקופה שבה קבלת עובדים יהודים עוררה קשיים גדולים מול השלטונות. המנהל שינדלר דאג לפרנסתנו, ובשל כך, במשך כל תקופת העסקתנו אצלו לא היה מקרה אחד של מוות לא טבעי. בסך הכל העסיק יותר מ-1,000 יהודים בקרקוב. כשקו החזית הרוסי התקרב והיה צורך להעביר אותנו למחנה ריכוז אחר, המנהל שינדלר העביר את עסקיו לברינליץ ליד זוויטאו.

היו קשיים עצומים הקשורים ביישום עסקיו של המנהל שינדלר, והוא טרח מאוד להציג את התוכנית הזו. העובדה שהוא קיבל אישור להקים מחנה, שבו לא רק נשים וגברים, אלא גם משפחות יוכלו להישאר יחד, היא ייחודית בשטח הרייך.

יש לציין במיוחד את העובדה שיישובנו מחדש בברינליץ בוצע על ידי רשימת שמות, שחברה בקרקוב ואושרה על ידי המינהל המרכזי של כל מחנות הריכוז באורנייבורג (מקרה ייחודי). לאחר שהגברים היו כלואים במחנה הריכוז גרוס-רוזן לא יותר מיומיים והנשים 3 שבועות במחנה הריכוז אושוויץ, נוכל לטעון בתקיפות שעם הגעתנו לברונליץ אנו חבים את חיינו אך ורק למאמצים של המנהל שינדלר והיחס האנושי שלו לעובדיו.

המנהל שינדלר דאג לשיפור רמת החיים שלנו בכך שסיפק לנו מזון ולבוש נוספים. כסף לא נחסד והמטרה האחת והיחידה שלו הייתה האידיאל ההומניסטי להציל את חיינו ממוות בלתי נמנע.

רק בזכות המאמצים וההתערבויות הבלתי פוסקים של המנהל שינדלר עם השלטונות המדוברים, נשארנו בברינליץ, למרות הסכנה הקיימת, שכן, עם התקרבותה של החזית הייתה סכנה שירחיקו את כולנו וזה היה עלול להיות הסוף שלנו.

על כך אנו מכריזים היום, ביום זה של ההכרזה על סיום המלחמה, בעודנו ממתינים לשחרורנו הרשמי ולהזדמנות לחזור למשפחותינו ולבתינו ההרוסים. הנה, מפגש של 1100 איש, 800 גברים ו-300 נשים. כל העובדים היהודים, שהיו אסירים במחנות הריכוז גרוס-רוזן ואושוויץ, בהתאמה, מצהירים מכל הלב על תודתם כלפי המנהל שינדלר, ואנו מצהירים בזאת כי זה אך ורק בזכות מאמציו, שהותר לנו להיות עדים לרגע הזה, סופה של המלחמה.

באשר ליחסו של המנהל שינדלר ליהודים, ראוי לציון

תעודת חסיד אומות עולם לאוסקר ואמילי שינדלר של "יד ושם" נחתמה ב-5 ביולי 1993

מיוחד היה במקרה טרנספורט של אסירים יהודים, שפנו ממחנה הריכוז אושוויץ, מגולשוב, והסתיים קרוב אלינו. בטרנספורט זה היו כ-100 חולים שפנו מבית חולים במהלך חיסול המחנה.

האנשים האלה הגיעו אלינו קפואים וכמעט לא היו מסוגלים להמשיך לחיות לאחר שנדדו במשך שבועות. שום מחנה אחר לא היה מוכן לקבל את הטרנספורט הזה והמנהל שינדלר לבדו הוא שדאג אישית לאנשים האלה, תוך שהוא נותן להם מחסה בשטחי המפעל שלו; למרות שלא היה סיכוי קלוש שהם יועסקו אי פעם. הוא נתן סכומים נכבדים מכספו הפרטי, כדי לאפשר את החלמתם במהירות האפשרית. הוא ארגן סיוע רפואי והקים חדר אשפוז מיוחד לאותם אנשים שהיו מרותקים למיטה. רק בגלל הטיפול האישי שלו אפשר היה להציל 80 מהאנשים האלה ממוות הבלתי נמנע ולהשיבם לחיים.

אנו מבקשים מכך באמת ובתמים לעזור למנהל שינדלר בכל דרך אפשרית, ובעיקר לאפשר לו להקים חיים חדשים, כי מכל מה שעשה למעננו גם בקרקוב וגם בברונליץ הקריב את כל הונו.

ברינליץ, 8 במאי 1945.

אוסקר שינדלר מת ב-9 באוקטובר 1974 ונקבר, על פי בקשתו, בבית העלמין הנוצרי בהר ציון בירושלים.

לפי הערכה זהירה חיים היום למעלה מעשרת אלפי יהודים, צאצאים של ניצולי "רשימת שינדלר", שחייבים לאוסקר שינדלר את חייהם.

הניה-הנריקה ואילונה כרמל

האחיות כרמל, הניה-הנריקה כרמל-וולף ואילונה כרמל-צוקר היו בזמן מלחמת העולם השנייה אסירות במחנות עבודה גרמניים: פלשוב, סקרזייסקו ולייפציג.

את תחושותיהן וחוויותיהן מאותם ימים קשים הן הנציחו בשירים רבים, אותם כתבו ב"זמן-אמת" ובכך נתנו ביטוי נוקב ואותנטי לתקופה שכה קשה לשחזרה כעבור שנים.

קובץ שירים של האחיות בשם: *Śpiew za Drutami Poezja* ראה אור בפולין, בהוצאת *Austeria* הקרקובאית ומבחר משיריהן תורגם על ידי רות שטרן וראה אור בשנת 1999 בספר "ואנחנו שרנו..."

קורות הרבה ומאובות בשירה הפולנית. כפי שזה קרה לעיתים קרובות בקרב האינטליגנציה היהודית, הן הוקסמו מרעיונות הציונות כתנועה משחררת. בד בבד עם הערצתן את התרבות הפולנית, היו חדורות רוח לאומית יהודית. ולפתע, עם הכיבוש הנאצי, הן הושלכו לעבדות הנוראה ביותר, לעוני ולהשפלות. השירה, על כן, הפכה להן למקלט ולמעין הצלה רוחנית מכל הרעות שהן חוו במחנות.

על אף נטיותיהן הציוניות, היו סיבות שמנעו מהן להגיע ארצה. למרות שניצלו מהשוואה יחד עם אימן, הגורל לא היטיב עמן. סמוך לשחרור, כשהן צעדו במשך 10 ימים במצעד המוות הידוע, הגיח לפתע טנק גרמני מולן, ולא עלה בידן לברוח מפניו. כך נפצעה אימן פצעים אנושים והיא נפטרה בבית החולים כעבור יום או יומיים. כל אחת מהבנות איבדה רגל. אחר טיפולים ממושכים בבתי חולים הן חזרו לפולין ומאוחר יותר נסעו לארה"ב.

מתוך ההקדמה של רות שטרן

בהקדמה שכתב יעקב אפנשלק, עורך עיתון יהודי פולני "נאש פשגלונד" לפני המלחמה, שהוציא בשנת 1947 קובץ משיריהן, הוא מצטט אותן מההקדמה לקובץ שיריהן שהשירים נכתבו "בלילות ארוכים ללא שנת, על הדרגש המחניק, בקדחת של רגשות ... הם באו, חייבים היו לבוא, כי הכרחי היה להנציח את הזיכרונות, לתוכם איש לא יכול היה לחזור ברגל גסה, כדי להפיג את הבדידות..."

באותה הקדמה מתוודות המחברות, במבט של שנתיים לאחר, שהשירים שנכתבו אז בבחינת צעקה גדולה נראים להם כלחש... ככתובת חקוקה על קירות בית הסוהר ומחנות שחקקו הנידונים למוות, כתחנונים, כמעין קריאה לעזרה ולנקמה, ביטוי לאימת הימים ששורבטו ביד רועדת על קירות קשים ואדישים. היום נותר מהם רק סימן מטושטש, לא קריא כמעט, והכתובות מתחברות לצעקה אחת גדולה: "זכור!"

הניה-הנריקה כרמל נולדה בקרקוב בשנת 1921 ואחותה אילונה נולדה בשנת 1925. המשפחה התגוררה בבית ברחוב יוזפה 1, בניין שהיה בבעלות משפחת כרמל.

האחיות כרמל היו חניכות הגימנסיה העברית בקרקוב, ותלמידותיו של המחנך-המשורר וההומניסט הידוע יוליוס פלדהורן, אשר בהשפעתו התפתח ונבט בהן גרעין השירה.

לפי עדותו של אפנשלק, גדלו שתי הבנות בבית יהודי בורגני בקרקוב, מוקפות באהבת המשפחה, בתשומת לב ובשפע כל טוב. הן היו רגישות ליופי, חולמניות מטבען,

מי מכיר? מי יודע?

אחד מאחיה, מרדכי בורובסקי, עלה לארץ-ישראל עוד בשנת 1935 ואולי בני משפחתו יכולים לשפוך אור נוסף על חייה.

ריצ'רד אפטה (Apte) נולד בקרקוב בשנת 1922 להוריו ד"ר הנריק ואמיליה מריה. אביו היה עורך דין ואחר כך שופט מחוזי. לריצ'רד היה אח, זאב, שעלה לארץ-ישראל בשנת 1935. ריצ'רד היה תלמיד הגימנסיה העברית בקרקוב והיה משורר, סופר, קריקטוריסט ומוזיקאי. הוא כתב ופרסם שירה וציורים בעיתונים *Okienko na Świat* ו-*Nowy Dziennik*. בתחילת הכיבוש הגרמני הוא עבר ללבוב ועבד שם ומת בשנת 1942 בעיירה סטאלובה וולה. אחיו, זאב ז"ל, הותיר אחריו בת. אולי לבת יש מידע נוסף על דודה?

ד"ר מוניקה שבלובסקה-זרמבה Monika Szablowska-Zaremba מרצה באוניברסיטה הקתולית של לובלין, וכותבת ספר על שניים מעשרות אלפי יהודי קרקוב, מרתה הירשפרונג וריצ'רד אפטה. ד"ר שבלובסקה-זרמבה מבקשת לקבל מידע נוסף עליהם, ומי שיכול לסייע מתבקש לפנות למערכת.

מרתה הירשפרונג, בתם של הרשל שעיה ולאה הירשפרונג, נולדה בקרקוב בשנת 1903, למשפחה בת 11 ילדים. משנת 1933 הייתה העורכת של העתון לילדים ולצעירים *Dziennik dla Dzieci i Młodzieży* שהיה מוסף של העיתון "נובי דזייניק" ומשנת 1937 ערכה את העיתון *Okienko na Świat*. בשנת 1940 החלה לכתוב במדור לילדים בעתון "גוטה ז'ידובסקה". ככל הנראה נרצחה בבליץ בשנת 1942.

ספטמבר בגימנסיה העברית. לשיה גולדפינגר-שן-פלר

1926 כבר נערכו בה בחינות הבגרות הראשונות, הכללית והעברית...

שני תנאים נדרשו כדי להירשם להמשך לימודים בגימנסיה הגדולה: ציונים נאותים ב"תעודת הבגרות הקטנה" והורים שיוכלו לממן את שכר הלימוד הגבוה. את התנאי הראשון מילאתי, מכיוון שהייתי תלמידה טובה ומוכשרת... באשר לתנאי השני, כאן היו העניינים מסובכים מעט יותר מפני ששכר הלימוד בגימנסיה היה גבוה מאד. המשכורת החודשים הממוצעת בפולין הייתה אז כ-300 זלוטי, ושכר הלימוד בגימנסיה היה כ-60 זלוטי לחודש. בשל שכר הלימוד היקר רק ילדים ממשפחות אמידות למדו בגימנסיה, מה שהפך אותה למוסד אליטיסטי ומתנשא. מדיניות הנהלת הגימנסיה גרסה שתלמיד שאין בידי הוריו להמשיך ולשלם שכר לימוד, לא יוכל להמשיך בלימודיו ולהשתתף בפעילות החברתית. עם זאת, העניקה הנהלת בית הספר הנחה לתלמידים מיעוטי יכולת, ובמקרים מסויימים גם פטור מלא. גם אבי זכה להנחה בשכר הלימוד, בשל ידידותו עם דוקטור חיים הילפשטיין, רופא במקצועו, מנהלה הכללי של הגימנסיה, ששירת בצעירותו בצבא הפולני והיה מפקדו של אבי. הוא שילם רק 41 זלוטי עבור כל אחד מאיתנו. על אף מצבנו הכלכלי המעורער, ושכר הלימוד שעדיין היה גבוה, הקפיד אבי שנמשיך בלימודינו – הלימודים שלי בגימנסיה העברית והלימודים של אחי הצעיר בגימנסיה הקטנה.

הלימודים בגימנסיה הגדולה אורגנו בשלוש מגמות לימוד: הומנית, מתמטית-פיזיקלית וביולוגית – שבה אני למדתי. שפת הלימוד הראשית הייתה פולנית. עברית נחשבה לשפה שנייה במעלה, ומשרד החינוך הפולני ראה במקצועות הלימוד העבריים חלק מתעודת הבגרות. הגרמנית הייתה שפת החובה השלישית בחשיבותה, ואני לא התקשיתי בה שכן כבר בילדותי נחשפתי לקליסיקה הגרמנית באמצעות ספריה הרבים של אמי. חוץ מזה חוייבנו ללמוד גם לטינית. האנגלית והצרפתית, לעומת זאת, נלמדו במסגרת חוגים פרטיים ובתשלום נוסף. בגימנסיה הגדולה למדתי לקרוא ולכתוב עברית, אם כי עברית ספרותית. לימים, כשעליתי לארץ, נשמעה העברית שבפי כבדה משהו, ועוררה צחוק וגיחוך מצד השומעים.

בספרה "אף ללא כתובה סיפורה של לשיה גולדפינגר-שן מרבקה" מתעדת לשיה פלר את זכרונותיה, ובין היתר היא מספרת על לימודיה בקרקוב. לקראת שנת הלימודים החדשה תשפ"ג אנו מביאים את דבריה:

"כשמלאו לי שבע, שלחו אותי הורי ללמוד בבית הספר העממי העברי שליד הגימנסיה העברית. עם סיום בית הספר העממי המשכתי ללמוד בגימנסיה. שני בתי הספר הללו, העממי והגימנסיה, שכנו באותם ימים בבניין אחד ברחוב בז'וזובה 7, אך בשנת 1930 עברה הגימנסיה העברית לבניינה החדש בבז'וזובה 5.

הלימודים בגימנסיה, בכל כיתות הלימוד, התחילו בשעה שמונה בבוקר. כיוון שרצינו לחסוך את דמי הנסיעה הלכנו ברגל, הליכה שנמשכה כמחצית השעה, ולשם כך היה עלינו לקום בשעה שש.

מבנה תכנית הלימודים כלל ארבע שנים ראשונות של בית ספר עממי, שש השנים הבאות כונו גימנסיה קטנה והשנתיים האחרונות כונו גימנסיה גדולה (ליצאום). החל משנת הלימודים 1934/35 הונהגה רפורמה במוסדות החינוך היסודיים והתיכוניים בפולין, בעקבותיה השתנה מבנה החטיבות גם בבית הספר העברי. במקום ארבע כיתות בבית הספר היסודי היו אלה 6 כיתות, ומשמונה כיתות ל-4 כיתות שכנו "גימנסיה קטנה" ועוד שתיים של ליצאום "גימנסיה גדולה" בחטיבה התיכונה.

בגימנסיה הקטנה למדנו תנ"ך, עברית, דקדוק עברי, ספרות עברית ותפילות – מקצועות שנלמדו כמובן בעברית. שאר המקצועות נלמדו בשפה הפולנית... דרישות המשמעת והלימודים בגימנסיה היו נוקשות במיוחד. תלמיד שהפריע מצא את עצמו עד מהרה מחוץ לכותלי הגימנסיה, ותלמיד שהישגיו בסוף שנת הלימודים לא היו מספיקים – חויב לחזור שנה נוספת על לימודיו. כל המורים שלנו היו בעלי השכלה אקדמית, ורבים מהם היו בעלי תואר דוקטור...

בתום הלימודים בגימנסיה הקטנה נערכו מבחנים, ומי שעמד בהם זכה בתעודה שכונתה "תעודת בגרות קטנה". תעודה זו ניתנה מטעם בית הספר, והקנתה לבעליה את הזכות להמשיך את לימודיו בגימנסיה הגדולה, שבשנת 1924 קיבלה הכרה ממשלתית ובשנת

"הבית האפור"

החלו עבודות השיפוץ ב"בית האפור" במסגרת הקמת אתר ההנצחה במקום בו היה מחנה הריכוז הגרמני לשעבר פלשוב.

הבית האפור הוא המבנה ההיסטורי היחיד שהשתמר במקום מתקופת הכיבוש הגרמני הגרמני. נבנה בשנת 1925, הוא שימש כמבנה המנהלי ומקום מושבה של "חברת קדישא" של בית הקברות של הקהילה הדתית היהודית בקרקוב.

בתקופת קיומו של מחנה הריכוז פלשוב שכנו בו משרדי הנהלת המחנה ובמרתפים היו תאי מעצר. המקום יותאם להנצחה - בקומת הקרקע ובמרתף תוצג תערוכת קבע, ובקומה העליונה יהיו חדרי לימוד וספריה.

תנועות ומפלגות ברחוב היהודי של קרקוב בין שתי מלחמות העולם

השפעתו בקרב הנוער היהודי בעיר - ל"השומר הצעיר" לא היתה מפלגה מאחוריה, כמו לתנועות נוער האחרות; למשל, אחרי "גורדוניה" עמדה "ההתאחדות", ואחרי "עקיבא" ההסתדרות החזקה של הציונים הכלליים.

לקשת המגוונת של הארגונים היהודיים בעיר נוספו גם מספר ארגוני סטודנטים כמו "זיוניזם" - "איגוד", ארגון אשר דגל באידיאולוגיה של "הבונד"; "זיוניזם צ'ינה" - "איחוד" - של המתבוללים; "זיוניזם" - "החיים" - בעל אוריינטציה קומוניסטית; "מוריה" (של הדתיים); הקורפורציה "קדימה" (של הציונים הכלליים); "אחדות", ארגון האקדמאים של "פועלי ציון". למרות התפתחויות אלה הדומיננטי בין ארגוני הסטודנטים היהודיים היה "השחר", גם במסגרת ארגון-גג החדש והחשוב "אוגניסקו" ("מוקד"), שאיגד בתוכו כמעט את כל הסטודנטים היהודים בקרקוב.

סמלו של ארגון הגג "אוגניסקו"

בשלהי שנות ה-20 נוספו עוד: ארגון נוער בעל אופי צופי "השומר הדתי", שהוקם ע"י "המזרחי"; נוסדה, כעבור מספר שנים, תנועה חלוצית "דרור", שהיתה מסונפת ל"פועלי ציון ימין"; ו"הציונים הכלליים", שהתפלגו בעת הקונגרס ה-17 בבאזל בשנת 1931 על רקע התמיכה או אי-התמיכה במדיניותו של ד"ר ח. וייצמן, לקבוצה א' - שתמכה בד"ר וייצמן - ולקבוצה ב'.

מתוך: היהודים בקרקוב, חיייה וחורבנה של קהילה עתיקה, תשמ"א 1981

המדיניות של הרצל, נשארו במסגרת הכוללת של ההסתדרות הציונית הארצית והחלו לצבור כח.

בעקבות הפילוג, שחל ב"פועלי ציון" בשנת 1920 בוועידת ווינה התארגן המיעוט הפורש, שדגל בהשתייכות להסתדרות הציונית ובעלייה חלוצית, והתנגד להתקרבות למחנה הקומוניסטי, בהתאגדות נפרדת, והקים את "פועלי ציון ימין". כתוצאה מהאיחוד של "הפועל הצעיר" הארצישראלי, ושל האגף הימני של "צעירי ציון" נוסדה בשנת 1920 "ההתאחדות", ובאותה השנה ה"ז.פ.ס." התאחד עם ה"בונד".

בשנת 1925 נוספו בעיר גם "החלוץ המזרחי" ותנועת נשים ובנות בשם "ברוריה", שתיהן תנועות-בת של "המזרחי". תנועת "גורדוניה" החלה לפעול ברוח משנתו של א.ד. גורדון ועקרונותיו החינוכיים של ה"פועל הצעיר" הארץ-ישראלי וקמו האגודה ציוני-סוציאליסטית "גורדוניה" האקדמאית" והקורפורציה הרוויזיוניסטית "אמונה", שתיהן לאחר הפילוג הרעיוני, שפקד את ארגון הסטודנטים הגדול "השחר" בשנת 1926, ושנה מאוחר יותר אגודת הנוער בית"ר שיחד עם "אמונה" היוותה את הגרעין הראשון להתארגנותה של התנועה הרוויזיוניסטית בקרקוב, אליה הצטרפו, תוך זמן קצר, חברי חוג הנוער הבוגר "מנורה".

במחצית השניה של שנות העשרים הוקמו גם האגודות רוויזיוניסטיות של תלמידי תיכון "מסדה" ו"אל-על", "ברית ישורון" של הנוער הדתי, "ברית החייל" של חיילים משוחררים ואגודת "ורד" של נשים. ועוד, ב-1927 פרשה מ"עקיבא" קבוצה שהצטרפה ל"השומר הצעיר", אך כעבור כשנה חזרה לארגון ממנו פרשה.

באותן השנים חל מפנה בתנועות "השומר הצעיר" העולמית ובקן בקרקוב בכלל זה - "החלוציות והקיבוץ, שהיו עד אז רשות, נעשו לחובה". בתקופה זו הותקפה תנועת "השומר הצעיר" הן ע"י המחנה השמאלני האנטי-ציוני (בעיקר הקומוניסטים) והן ע"י הציונים הכלליים; מטרתן של ההתקפות היתה להחליש את כוחו ואת

מי שסבר שרק היום מתאפיינים החיים הציבוריים והפוליטיים שלנו בריבוי זרמים, תנועות ומפלגות ידע כי כנראה כך היה מימים ימימה.

עם סיום מלחמת העולם השניה חלו שינויים ותמורות במספר תנועות בקרקוב ובעולם היהודי, חלו פילוגים ואיחודים ונוסדו מסגרות חדשות, וכעבור מספר שנים, הם ייצגו כמעט את כל קשת הדעות והאינטרסים הפוליטיים שבקרב הציבור היהודי בעיר. כמעט כל קשת הדעות, כי לקומוניסטים היהודים לא היתה מפלגה משלהם, ואלה המאורגנים היו חברים במפלגה הקומוניסטית הפולנית - והסוציאליסטים המתבוללים, אשר לא עברו ל"ז.פ.ס." ("המפלגה היהודית הסוציאליסטית"), נשארו במסגרתה של ה"פ.פ.ס." ("המפלגה הפולנית הסוציאליסטית").

בשנת 1919 הוקם סניף של "אגודת ישראל" אשר עם הזמן החלה להוות את מרכזו של המחנה האורתודוקסי - כשמצידה האחד "המזרחי" הלאומית-ציונית, ומצידה השני המוני החרדים האנטי-ציוניים, שהיו מלוכדים סביב רבניהם ולא התארגנו כמפלגה כלשהיא, אך הצביעו בעד מפלגת השלטון. באותה תקופה התארגנה גם קבוצת יהודים מתבוללים קיצוניים, שלחמו בצבא פולין והקימו את "קלוב הקומבטנטים" (שפירושו, מועדון של אלה שהשתתפו במלחמה). ה"ציונים הכלליים", שהיו נאמנים לתפיסתו

יצוב מסויים בתחום הדמוגרפי חל בעשור השלישי של המאה ה-20 לעומת העשור השני, ועשור זה אופיין על ידי גידול ניכר במספר היהודים בעיר.

האוכלוסיה היהודית, שמנתה בשנת 1910 כ-32,300 נפש והיוותה כ-21% מכלל התושבים בעיר, גדלה עד כ-45,200 נפש בשנת 1921 ועד לכ-27% מכלל התושבים בעיר, והגיעה בשנת 1931 לכ-56,800 נפש, אך מספרן לא עלה על כ-26% מכלל אוכלוסית העיר. לא היה כמעט רחוב אחד בקרקוב בו לא היו גרים יהודים, וככל שהרחוב קרוב יותר לקזימייז' ולסטרადום הוא היה מאוכלס ביותר יהודים.

משפחת קורניצר, משפחת רבני קרקוב

שלושה רבנים ממשפחת קורניצר שימשו כרבנים ראשיים של קהילת יהודי קרקוב.

רבי עקיבא קורניצר (1839-1892)

רבי עקיבא קורניצר נולד בשנת 1839 לרב אליהו קורניצר וגיטל, בתו של החתם סופר. בשנת 1863 נישא לרייזל, בת דודו של הרב שמעון סופר מקרקוב, וביום הברית של בנם, יוסף נחמיה, נפטרה רעייתו.

לאחר פטירתו של חותנו, הרב שמעון סופר, ניטש מאבק סביב כיסא הרבנות בקרקוב, והחסידים שסירבו לקבל את רבנותו של רבי חיים אריה הורוביץ, בחרו ברבי עקיבא קורניצר לרב עליהם, ולמעשה כיהן כראב"ד קרקוב עד לפטירתו בשנת 1892. במשך שלושים ושלוש שנים הייתה המשרה פנויה, עד שנאות בנו, יוסף נחמיה קורניצר, ונעתר לבקשת ראשי הקהל בקרקוב לקבל על

העיריה בה הוא כיהן כרב המקום.

יהודי קרקוב עמדו על כך שהם רוצים אך ורק את הרב נחמיה קורניצר כרב העיר, והיו מוכנים לחכות עד אותו זמן שהרב קורניצר יחליט בכל זאת לבוא לקרקוב.

חלפו שנים ובקרקוב לא כיהן רב ראשי. יהודי קרקוב החליטו להתארגן, וכשמונים מבתי הכנסת הגדולים של העיר הוציאו, כל אחד, הזמנה רשמית לרב נחמיה קורניצר, כשעל גבי ההזמנה של כל אחד מבתי הכנסת הופיעו חתימותיהם של קבוצה גדולה של מכובדים של אותו בית כנסת. כל ההזמנות הנ"ל חוברו יחד כספר, ומשלחת של חשובי העיר העבירו את הספר, הכולל אלפי חתימות של יהודיה החשובים של העיר, לרב נחמיה קורניצר.

המאמץ המרוכז הזה שכנע את הרב, ובשנת 1925 הוא החליט לקבל על עצמו את התפקיד של הרב הראשי של העיר, שלא היה בה רב במשך 33 שנים. הרב קורניצר כיהן בתפקידו 8 שנים, עד לפטירתו בשנת 1933, ואחריו מונה בנו, הרב שמואל שמלקה קורניצר.

שמואל שמלקה

קורניצר (1941-1905)

הרב שמואל שמלקה קורניצר נולד בעיר סעליש, לבריינדל והרב יוסף נחמיה קורניצר.

לאחר פטירת אביו, בשנת 1933, התמנה לדיין בקרקוב, כשהוא בן 28 שנים, וכעבור שנתיים, בשנת 1935, התמנה לראש בית הדין וממלא מקום אביו ברבנות. כיהן ברבנות שש שנים.

מצבות של הרבנים שמעון סופר וחתנו עקיבא קורניצר

עצמו את התפקיד.

הרב יוסף נחמיה קורניצר (1881-1933)

יוסף נחמיה קורניצר נולד בשנת 1881 לרב עקיבא קורניצר ורייזל בת הרב שמעון סופר, שהיה רבה של קרקוב. ביום הברית שלו נפטרה אמו, ובהיותו בן 11 התייתם מאביו. הוא גדל אצל דודו, הרב שלמה אלכסנדר סופר-שרייבר, ולמד אצל הרב יהודה גרינוולד. בשנת 1901 נישא לבריינדל, בת הרב פנחס חיים קליים, רבה של העיר סעליש, אך סירב לכהן ברבנות, רק בשנת 1912, לאחר פטירת חותנו, התמנה תחתיו כרב של סעליש.

בשנות העשרים המוקדמות של המאה שעברה, חיפשו יהודי קרקוב מועמד ראוי להיות הרב הראשי של העיר. כולם, פה אחד, החליטו שהאיש המתאים ביותר הוא הרב נחמיה קורניצר. אך הרב קורניצר סירב לעזוב את

"כיכר היהודים" / "כיכר הדגים"

עד לפרוץ המלחמה היה מרכז הקניות והחיים היהודיים של קרקוב **בכיכר נובי** (Plac Nowy), שהייתה ידועה גם בשמות "**כיכר היהודים**" ו-"**כיכר הדגים**".

פרופ' מאיר בלאבן, ההיסטוריון של תולדות היהודים בקרקוב, כותב כי סביבת כיכר נובי (Plac Nowy) אוכלסה בשנת 1500 על ידי יהודים שגורשו מבוהמיה. בשנת 1608 חובר איזור זה לעיר קז'ימייז' שהייתה עיר עצמאית נפרדת מקרקוב עד שנת 1880. איזור הכיכר כונה "סמטה יהודית חדשה", שמרכזה ברחוב שרוקה (=רחב).

השם "פלאץ נובי" מופיע לראשונה במסמכים משנת 1653 ולמרות שעל פי התוכנית משנת 1808 הייתה אמורה צורתו להיות בנויה מלבנים, הרי שבמציאות

באיזור היו מפוזרים מבני עץ. מהכיכר יוצאים הרחובות נובי, הרב מייזלס, וורשאוור ואסתר.

בשנות ה-90 של המאה ה-19 היו בכיכר דוכני עץ והשלטונות החליטו להקים במקומם דוכני לבנים. בשנת 1898 אושרה תוכנית העיצוב שכללה טבעת של בניינים חד-קומתיים עם שתי-עשרה צלעות וחצר פנימית. המבנים מופרדים במסדרון פתוח המהווה את הכניסה לחנויות. ישנן שתי כניסות סימטריות למבנה בצד המערבי והמזרחי.

בבניין יש 37 חנויות קטנות שחלקן הוקצו למשחטת עופות שהייתה הכרחית ב"עיר היהודית", והכיכר קיבלה את השם "הכיכר היהודית" או "כיכר הדגים".

הבנייה הסתיימה בשנת 1900 ובשנת 1927 הוחכר המקום לקהילה היהודית שפתחה במקום בית מטבחים חדש לפי צרכיה של הקהילה היהודית. בשנת 1929 בוצעו בכיכר עבודות נקיון, עבודות לשיפור התשתיות ומבנה לאחסון ספסלי השוק בשעות שלאחר סגירתו.

הכיכר מילאה תפקיד חשוב בחיים שלפני המלחמה של התושבים היהודים של העיר קרקוב וכן של התושבים הלא-יהודים, שכן המקום היה ידוע באיכות הטובה ובמחיר זול של הסחורה. עם הקמת הגטו בפודגוז'ה חדלה הכיכר לשמש את הקהילה היהודית.

לאחר המלחמה נותרו רוב החנויות ריקות והסחורות נמכרו בדוכנים. היום המקום שוב מאוכלס בחנויות.

כיכר נובי, 21 באוגוסט 1904. המוזיאון ההיסטורי של קרקוב

קרקוב אחרי המלחמה של יהודית קרינגל לבית הולנדר

חיי המסחר בקרקוב החלו לתסוס. היה זה מסחר במצרכים ובסחורות שעברו מיד ליד. בעיר התפתח שוק שחור כשיגריות היו בו אחד המצרכים המבוקשים והיקרים ביותר. אבל גם לביגוד, לכלי בית ולסדקית היה שוק נרחב. אנשים שבו לחיות והיו צריכים גם להחיות את נפשותיהם וגם להתחיל לרהט ולסדר את בתיהם. גם אנחנו לקחנו בזה חלק, כי זו הייתה הדרך היחידה להרוויח כסף ולקנות אוכל. במה סחרנו? במה לא... היו מצרכים וחפצים מהבית שאבא חילק בזמנו, והלכנו ולקחנו אותם מידי אלה שהחזיקו בהם, היו בגדים, היה ריהוט שאוחסן אצל כמה מהם והיו מכרים שאבא השאיר אצלם כסף.

לא כל מי שדפקנו על דלתו נענה לנו. היו כאלה שבשמחה החזירו לנו את מה שהיה אצלם ובירכו אותנו, היו כאלה שראו מי אנחנו ולא איפשרו לנו להכנס, היו כאלה שאיפשרו לנו להיכנס אך אמרו שהגרמנים לקחו הכל, והיו כאלה שהתכחשו לגמרי.

יהודית קרינגל בספרה "18 - זה ח"י" בו היא מתעדת את קורות משפחתה וקורותיה לפני המלחמה, במהלך המלחמה ואחריה, כתבה פרק על 'קרקוב שאחרי המלחמה', וכך היא כותבת:

"כמו שאנו, כך גם רבים אחרים, חזרו אחרי המלחמה לעיר מולדתם. שם היה הכי טבעי להתחיל מחדש, ושם היה הכי הגיוני להתחיל לחפש את יקיריך שנפוצו לכל עבר במלחמה, בתקווה שהם חיים ושגם הם יגיעו לעיר או שלפחות מידע אודותם יסתנן ויגיע אליה.

בקרקוב שהייתה משוחררת כבר מינואר, התארגנו כמעט מעצמם חיי הקהילה והתפתח משהו שהיום היו קוראים לו 'מרכז מידע'. רשימות נתלו על הקיר ופתקים חוברו אל לוח המודעות. מי מחפש את מי, מי שמע על מי, מי ראה את מי, פיסת מידע שהגיעה על פלוני או על אלמוני. כל מי ששמע משהו, שידע משהו, שחפש מידע או שידע למסור או לכוון אל ידיעות כלשהן כתב זאת ברשימות או על לוח המודעות.[...]

קורותיה של משפחת טורן, מאת יצחק פינסטר

הוא התנצר והחליף את שמו ממאוריצי קפלנר ל-מציסלב קפליצקי.

ככל הנראה הודות לקשרים שהיו לו הצליחו בני המשפחה לברוח מקרקוב במהלך 1942. סבו של הכותב איזק טורן לא שרד את השואה והדוד יעקב נפטר בקרקוב ב-1949. הוא ורעייתו שנפטרה שנה קודם ב-1948 קבורים בקבר משותף בבית הקברות היהודי "החדש" בקרקוב. שתי הסבתות והוריו של יצחק עלו לישראל בשנת 1951.

המפעל המשפחתי

סבא רבא, הירש טורן, היה תעשיין. בשנת 1898 הקים, יחד עם אחיו דוד טורן, מפעל לייצור מוצרי מתכת, כגון, אבזמים וכפתורים וכו'. שם המפעל היה "האחים טורן" והיה ברחוב קרשיצקיגו 18/20 בפודגוז'ה.

הירש נפטר בשנת 1922 ובשנת 1926 ירשו אותו בניו, איזק ויעקב. בהנהלתם התרחב המפעל ונוסף לו מפעל ליצור רוכסנים Ritsch.

לאחר פלישת הגרמנים לקרקוב מונה למפעל "נאמן" ולמרות שזה שלח מכתב למושל הגרמני בקרקוב

ראש המשפחה, הירש הנריק טורן Thorn, נולד בשנת 1861 ונישא לקרולינה-קריידל (רוחלה) לבית פרנקל. לזוג נולדו שני בנים: יצחק (איזק) ויעקב.

יצחק טורן למד משפטים באוניברסיטה היגלונית בקרקוב. שני האחים התחתנו עם האחיות סלומיאה-סטפניה וקרולינה לבית קפלנר, בנותיהם של אליאש וגוסטה. ליעקב וסטפניה, שנישאו בשנת 1914, לא נולדו צאצאים. ליצחק וקרולינה נולדה בת, גוסטבה, שנישאה להנריק פינסטר שהיה קצין בצבא הפולני ולחם בנאצים.

בנם, יצחק איגנצי פינסטר, העלה על הכתב את תולדות המשפחה נולד בקרקוב ב-1948.

בני המשפחה לא היו דתיים, אך שמרו על מנהגי ישראל. כמשפחה מאוד אמידה הם תרמו לכל מיני ארגונים, בין היתר הם תרמו מטוס לצבא הפולני בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

בן דודה של גוסטבה היה ראש העיר של קרקוב משנת 1933 ועד פרוץ המלחמה ב-1939. לצורך התפקיד

כפתור לבגד עם סמל הנשר הפולני, יוצר במפעלים של האחים טורן.

ובו ביקש אשרות לדוד טורן ולמשפחתו בזכות היותו מנהל חשבונות חיוני למפעל, זמן קצר לאחר מכן נרצחו דוד ורעייתו.

בתום המלחמה הולאמו בתי החרושת על ידי השלטון הפולני הקומוניסטי בטענה שהם נכסי אויב, ולמרות המאבקים המשפטיים להשבת הרכוש המשפחתי הגזול סרבה ממשלת פולין להשיב את הרכוש ליורשים.

מתוך: אתר תולדות, 2007

רגע של היסטוריה

לראשונה במסמך משנת 1304, וככל הנראה הקהילה היהודית הייתה כבר אז אלמנט חשוב בעיר. מקור מידע חשוב נוסף הוא רישום משנת 1317 המתעד קיומה של חומה מול הרובע היהודי המפרידה בין שני הרחוב היהודי שנמצא בתוך חומות העיר ובין בית העלמין היהודי הנמצא מחוצה להן. אפשר לשחזר, חלקית, את גבולות הרובע היהודי - הרחוב היהודי נמשך מכיכר השוק אל החומות ושם היה שער המוזכר לראשונה במקורות בשנת 1366.

עד סוף שנות השישים של המאה ה-15 היהודים גרו סמוך לחומה השמאלית (מכיוון השוק), והאתר הנוצרי היחיד באזור, שמוזכר בשנת 1356, היה כנסיית אנה הקדושה של היום. בית הכנסת עמד בקצה הרחוב על חלקה מול הכנסייה ומספר התושבים היהודים אז מוערך בכ-600 איש בלבד.

1936 ובעברית בשנת 2002, קובע את תאריך תחילת ההתיישבות היהודית בעיר בשנת 1304. רחוב אנה הקדושה שבמרכזה של קרקוב היה רחוב היהודים וזה היה מקום מגוריה של הקהילה היהודית הקרקובאית.

פרופ' חנה זרנסקה, בפרק על קהילת קרקוב בספרה על יהודי פולין בימי הביניים, כותב כי האיזכור הראשון לקיומה של קומונה יהודית קרקוב מתוארך לשנת 1028, אך אין על כך כל מידע נוסף למעט העובדה שהייתה בסביבות הוואוול. במאה ה-13 מוזכרים אישים יהודים: המלומד היהודי יעקב סווארה Swara, "הבישוף היהודי" קאסימ Casymie המוזכר בנוסח הצהרת חברי המועצה מקרקוב ב-1370, ובאותה תקופה מוזכרים גם רב הקהילה ואיש בשם שמואל.

המונח "הרובע היהודי" מוזכר

תשריט העיר העתיקה. הקו העבה בפינה הצפון מערבית הוא רחוב אנה הקדושה של היום.

אין תשובה חד-משמעית על השאלה מתי הגיעו היהודים הראשונים לקרקוב. ההיסטוריון פרופ' מאיר בלבן, בספרו על תולדות היהודים בקרקוב ובקז'ימייז 1304-1868 שראה אור בפולנית בפולין בשנת

